

STATUL VERSUS CULTURA

THE STATE VERSUS CULTURE

LUDMILA LAZĂR,

conferențiar universitar, doctor,
Universitatea Liber Internațională din Moldova

VALENTINA ENACHI,

conferențiar universitar, doctor,
Universitatea Liber Internațională din Moldova

In different periods of historical development of the state, the relationship between culture and the state was different. The conflict between culture and power can be considered inevitable. Nevertheless this conflict can be useful when it's properly understood by both the political and the cultural man. The politicians should believe in the strength of the ideas, but the cultural men should manifest their doubt in the state. So the social role and the responsibilities of the cultural man and of the politician are different, but of the same importance.

În cele ce urmează mă voi referi la noțiunea de cultură în sensul de manifestare specifică a spiritualității umane. S-ar părea că în relația dintre stat și cultură ar trebui să se afle un acord, să se sprijine reciproc. Așa a fost în perioada sovietică, când era vorba de un „stat propagandist” și de o „cultură oficială”. Începând cu anii 90 aceste formule de cultură oficială, precum și cea de stat propagandist sunt abandonate. Există oare acordul între stat și cultura noastră în prezent?

În diferite perioade ale dezvoltării istorice a statalității corelația dintre cultură și putere se realiza în mod diferit. În cele ce urmează mă voi baza pe 2 presupuziții:

I prima afirmă caracterul inevitabil al conflictului dintre stat și cultură (ca o parte a conflictului dintre stat și societate).

II a doua susține că în anumite condiții acesta este un conflict fecund.

Condiția necesară a dezvoltării organice a culturii este libertatea. Reprezentând “împărăția libertății” cultura are la baza ei dezvoltarea liberă a spiritului, perfecționarea lumii interioare, orientate spre valorile supreme general-umane. Statul însă se bazează pe dominația unora asupra celorlalți, reglementarea vieții și pe constrângere. Astfel cultura de regulă se află în opoziție față de puterea de stat. Puterea tinde să ideologizeze și să canonizeze cultura în interesul clasei dominante sau a unor forțe social politice, cum ar fi nomenclatura. Puterea este strâns legată de economie, ele fiind interdependente, pe când cultura este autosuficientă și relativ autonomă.

Puterea oficială legitimă presupune susținere din partea maselor. În societatea democratică clasa dominantă, pentru a-și realiza interesele tinde să le confere caracter național. În condițiile regimului totalitar caracterul național al puterii este iluzoriu. Totalitarismul propagă cultura conformistă, egalitară, monodimensională. Valorile declarate ale ideologiei dominante au caracter iconic. Neacceptarea acestor valori se manifestă în diferite forme ale dizidenței, urmărită de putere. Cultura oficială politizată pierde legătura cu tradițiile naționale autentice și astfel este eliminată din contextul culturii universale. Fiind o varietate a culturii de masă ea este orientată spre consum pentru modelul concret al relațiilor sociale. Declarând idealuri umaniste înalte această cultură este capabilă să exprime cu succes o anumită perioadă ideologia falsă, dar până la o limită. Conștiința socială rămâne dezorientată descoperind caracterul utopic al idealurilor.

În perioada de tranziție, caracteristică societății noastre de mai bine de un deceniu, cultura s-a pomenit într-o situație dificilă de căutare a propriei identități și relația ei cu puterea a devenit controversată. Și astăzi ca urmare a lărgirii și descătușării sale în comparație cu alte domenii, cultura riscă tot mai mult să se lase instrumentalizată, îndeosebi de factori politici, economici și sociali.

Conflictul dintre stat și cultură persistă și în continuare ne vom referi la formele pe care le ia acest conflict la momentul actual, pentru a arăta care sunt condițiile în care el dă roade. Pentru aceasta este necesar să vedem care sunt manierele în care e perceput acest conflict de către oamenii de stat, pentru ca până la urmă din confruntarea lor să câștige societatea.

Nemulțumirea față de stat este sentimentul dominant în rândul celor care, cu mijloace intelectuale mai mult sau mai puțin modeste, crează cultură, adică scriu sau editează cărți, reviste, pictează, organizează expoziții, concerte sau spectacole, fac educație prin școală sau prin biserică.

Această reticență este o simplă aplicație a unui sentiment mai general: nemulțumirea societății față de stat. Oamenii de cultură sunt nemulțumiți de politica culturală și asigurarea ei financiară. Statul la modul teoretic susține dezvoltarea culturii, dar practic nu-i acordă atenția necesară. Astfel, bugetul pentru cultură nu pare prioritatea nici unui guvern de tranziție din Europa de Est. Lipsa de susținere a unor proiecte sau a unor idei trezește neînțelegere și devine frustrare pentru unii, ambiție nemăsurată pentru ceilalți. Nemulțumirea devine incoerentă: omul de cultură poate trece dintr-o tabără într-alta, în funcție de situația amicilor politici la putere sau în opoziție. Clientelismul e forma extremă, dar și cea mai încheată pe care o ia nemulțumirea. Clientelismul e dezastruos: spriginându-și aliații (de circumstanță) statul mimează susținerea culturii; pe de altă parte, pentru creator a căuta spriginul statului devine un scop mai important decât propria creație.

Acum un secol în urmă Julien Benda scria despre trădarea cărturarilor în cartea sa cu același nume. Începând cu sfârșitul sec. XIX-lea intelectualii s-au angajat masiv în serviciul unor cauze politice conjuncturale, în loc să-și aplece ca înainte bucuria în cultivarea artei, științei și filosofiei. Benda pune această „răsturnare” de proporții pe seama unor trăsături specifice a lumii moderne: supremația acordată valorilor practice, intereselor materiale și pasiunilor politice, paralel cu abandonarea referințelor la valorile atemporale și transcendente. Funcția critică a intelectualului a încetat, din călăuză spirituală a devenit „slujitor” al unor interese de moment. [1, 61-62] Benda face pronosticuri sumbre pentru această lume după el „degradată”.

Formula veche despre stat ca „rău necesar” obligă cultura să fie autietatistă; cultura trebuie să încerce limitarea puterii statului. Oamenii de cultură ar dobândi neîncrederea în stat.

A trece de la nemulțumire la neîncredere nu e un pas ușor: el presupune dobândirea autonomiei intelectuale, capacitatea de a gândi singur. Uneori singur împotriva tuturor. Este un proces de evadare în “țara intelectului pur,” despre care scria Imm. Kant, și o numea plin de farmec “ insulă a adevărului în oceanul larg și furtunos al iluziei.” [2, 622]

Sen-Simon, Auguste Comte, Alain au formulat rând pe rând ideea despre echilibrarea indispensabilă a forței prin spirit. Puterea materială, lăsată în voia singurei logici a intereselor sale proprii, riscă să piardă din vedere orice fundament etic al societății politice. În această perspectivă, intelectualii au mai întâi o vocație critică, aceea de a reaminti valorile universale, consemnate printre altele în Declarația drepturilor omului, scria Michel Winock la sfârșitul secolului trecut, inspirându-se de ideile formulate cândva de Sen-Simon. [3, 402]

Contrapunerea spirituală sau intelectuală de care societatea noastră are nevoie trebuie să fie concepută ca o forță anonimă, fără să aștepte remunerare, trăită cu toată probitatea.

Atitudinea statului este și mai problematică. Dacă societatea e nemulțumită de stat, acesta din urmă prin cei care îl ilustrează, ignoră societatea și cultura. Clasa politică de la noi a crescut în tiparele vechii mentalități sovietice. Marea majoritate din reprezentanți ei, nu a avut șansa de a asimila și valorifica tezaurul culturii naționale. Sursele lor intelectuale cele mai profunde sunt lecturile școlare din M. Eminescu și I. Creangă, Em. Bucov și A. Lupan. Luminarea clasei politice de la noi este adesea asociată cu lectura ziarelor. Or, presa în mare măsură reprezintă puterea minților vulgare. Iar lipsa de contact cu societatea civilă, prin intermediul ideilor ei savante, e un act care degradează, nu unul care înalță națiunea. Există s-ar părea un acord semnificativ al elitei politice în respingerea utilității doctrinelor, a ideilor politice, dar și a ideilor în general. Respectiv, promovarea valorilor culturii naționale a istoriei și artei nu sunt printre obiectivele strategice ale acestei elite.

Conflictul dintre stat și oamenii de cultură a devenit unul, care are ca miză tocmai fidelitatea imbecilă față de pseudovalori, față de kitsch-ul democratic (despre care vorbea încă în secolul al XIX-lea Tocqueville). Aici intervin și mimarea actelor de cultură, sponsorizările interesate (Monumentul Badea Mior, editarea manualelor de istorie integrată), etc.

Din rândurile de mai sus se conturează o condiție ce poate schimba raportul dintre oamenii de stat și oamenii de cultură. Nu se cere ca primii să devină filosofi, căci aceasta este nu doar inutil, dar și periculos. Oamenii de stat trebuie să aibă încredere în forța ideilor. Ei trebuie să creadă în puterea criticii raționale, să accepte, pe acest fundament, autonomia creației. Statul ar trebui să susțină oamenii de cultură. Căci adversarii trebuie să fie puternici prin idei. Iar ideile fac lumea, ele contribuie la schimbare și dezvoltare. Trecerea de la ignoranță la credința în forța ideilor e mai simplă decât trecerea de la nemulțumire la neîncredere, nefiind implicată necesitatea de a deveni creator. Cele două schimbări sunt indispensabile: de altfel renunțând la nemulțumire, pentru a îmbrățișa neîncrederea în stat, oamenii de cultură devin cu adevărat idealști, în aceeași măsură în care, părăsind ignoranța, pentru a crede în forța ideilor, oamenii politici devin realiști.

Corelarea celor două schimbări este de fapt indispensabilă. Fără credința oamenilor politici în forța ideilor, omul de cultură pierde încrederea în societate. Pe de altă parte în lipsa primului element (a autonomiei intelectuale), credința în forța ideilor e doar o altă manieră de a subjuga societatea: ideologia e însă la fel de periculoasă ca și ignoranța. Astfel rolul și responsabilitatea în societate a omului de cultură este deopotrivă cu cea a omului de stat.

Referințe bibliografice

1. BENDA, J. *Trădarea cărturarilor*. București: Humanitas, 1993.
2. WINOCK, M. *Secolul intelectualilor*. Chișinău: Cartier, 1999.
3. KANT, I. *Critica rațiunii pure*. N. Bagdasar, V. Bogdan, C. Narly.
4. *Antologie Filosofică*. București: Editura Uniunii scriitorilor, 1996.